

građu Čajn. ev. s Mar., Mir. i Vuk. ev., a posebno je primjere iz sintakse usporedila s odgovarajućim mjestima Mar. ev. Čini se da smo s pravom mogli u ovoj radnji očekivati i autoričinu riječ o odnosu teksta Čajn. ev. prema drugim evanđeoskim tekstovima. Ona je svakako najpozvanija za takav odgovor, djelomično ga je i dala u poglavlju o sintaksi gdje je pokazala brojna slaganja Čajn. i Mar. ev. a neznatna odstupanja, no nekako se samo od sebe postavlja u prvom redu pitanje odnosa prema drugim bosanskim evanđeoskim tekstovima.

U knjizi se sustavno daju formulacije da je »bosanska skupina« srednjovjekovnih ćir. spomenika samo dio »naše nacionalne redakcije«. Danas međutim nije sporno da bosanski rukopisi sačinjavaju skupinu s redakcijskim obilježjima, blisku doduše hrvatskoj i srpskoj redakciji, ali istodobno od njih različitu i nesvedivu na neku od njih (usp. H. Kuna, Bosanski rukopisni kodeksi u svjetlu južnoslavenskih redakcija staroslavenskog. Radovi III, Zenica, Muzej grada Zenice, 1973, str. 89—102). Stoga treba govoriti o bosanskoj redakciji, jer pojam »naša nacionalna redakcija« nikako nije egzaktno upotrijebljen kako bi to odgovaralo ovoj inače vrlo egzaktnoj radnji. To je svakako nedostatak za ovu odličnu radnju koja je zbog jasne koncepcije problematike, sigurna poznavanja građe o kojoj govori i savjesne obrade odabrana predmeta ne samo studija o jednom kodeksu, već je to u velikoj mjeri vrlo solidan priručnik za mnoga pitanja vezana uz paleografiju i jezik bosanskih srednjovjekovnih spomenika.

Josip Tandarić

GERHARD BIRKFELLNER, *Glagolitische und kyrillische Handschriften in Österreich*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1975, str. 540 + 16.

Veliko blago glagoljskih i ćirilskih rukopisa koje se čuva po trezorima austrijskih biblioteka i po kojima je Austrija jedna od najbogatijih među neslavenskim zemljama bilo je donedavno slabo ili nikako poznato znanstvenoj javnosti. Naime, ne samo da osim ćirilskih rukopisa Nacionalne biblioteke u Beču, koju je svojim opisima djelomično obuhvatio Jacimirski (*Opisanie južnoslavjanskih i ruskih rukopisej zagraničnyh bibliotek*, Petrograd 1921), nije bila dostatno i na jednom mjestu opisana bogata glagoljska zbirka rukopisa iste biblioteke, kao ni rukopisi ostalih biblioteka, nego nije dosad postojao čak ni njihov popis. Bilo je stoga opravdano, dapače i nužno da se prema zahtjevima moderne kodikologije izrade opisi svih glagoljskih i ćirilskih rukopisa koji se nalaze na području Austrije. Taj vrlo zamašan i odgovoran posao značaki je i stručno obavio mladi bečki slavist Gerhard Birkfellner o čemu najbolje svjedoči djelo koje ovdje prikazujemo.

Zbog usporedbe s opisima Jacimirskoga i pravilne ocjene Birkfellnerove knjige treba odmah napomenuti da je Birkfellner u svojim opisima obradio rukopisno blago 11 austrijskih biblioteka s 19 glagoljskih i 214 ćirilskih rukopisa, što ukupno iznosi 233 jedinice, tj. 79 pozicija više

nego ih je opisao Jacimirski. Veliku prednost Birkfellnerovih opisa predstavljaju također registri i indeksi zbog nedostatka kojih su opisi Jacimirskoga postali danas gotovo neupotrebitivi. Razlika je konačno u samom metodološkom pristupu. Autor je naime, oslanjajući se na upute Tekstološko-edicione komisije Međunarodnog komiteta slavista, razradio svoje opise prema jedinstvenoj trostepenoj shemi koja sadrži vanjske formalne karakteristike rukopisa, opširan kodikološki opis i točne podatke o sadržaju rukopisa. Pojednostiti te sheme dao je autor u općim napomenama kao uvodu u svoje opise (str. 9—40), gdje je između ostalog donio ključ za transliteraciju glagoljskih i ćirilskih tekstova (str. 19—20). Ovdje je također ukratko prikazana i povijest postanja bečkog fonda glagoljskih i ćirilskih rukopisa koji je od 17. st., kad su registrirani prvi rukopisi, narastao u lijepu zbirku od 209 signatura (str. 27—35). Na kraju je autor dodao još popis rukopisa prema njihovu nalazištu uz oznaku pod kojom je pojedini rukopis obrađen u opisima (str. 36—40). Šteta što ovdje nisu dane, kao što bismo očekivali pod naslovom *Signaturenkonzordanz*, konkordance novih i starih signatura, gdje one postoje. To bi bilo od velike pomoći pri identifikaciji rukopisa, kad je ovaj citiran prema staroj signaturi.

Sami opisi rukopisa, koji naravno zauzimaju središnje mjesto u knjizi (str. 43—421), podijeljeni su prema pismu na glagoljske i ćirilске rukopise, a unutar te podjele poredani su tematski i kronološki. Glagoljski rukopisi označeni su u opisima brojem I te rednim brojevima od 1—19, dok ćirilski nose oznaku II i redne brojeve 1—214. Prema već utvrđenoj shemi svaki opis sadrži uz tekući broj pod kojim je zaveden u ovom katalogu još ove podatke: naslov biblioteke u kojoj se rukopis čuva, njegovu današnju, a gdje ona postoji, i raniju signaturu, datiranje i lokalizaciju rukopisa, vrstu pisma, npr. za glagoljicu da li je uglata ili obla, a za ćirilicu da li je ustav, poluustav ili skoropis, zatim podatke o jeziku odnosno redakciji u kojoj je rukopis sastavljen, materijal na kojem je rukopis pisan (pergamena ili papir), dimenzije rukopisa bez njegova uveza, podatke o broju listova, a praznim listovima, kustodama i načinu folijacije odnosno paginacije i konačno podatke o broju redaka na strani. Kodikološki opis sadrži podatke o općem stanju rukopisa, o broju sveščića, o bilješkama značajnim za utvrđivanje porijekla rukopisa, za njegovo datiranje, za poznavanje pisara i sl., zatim podatke o inicijalima, iluminaciji i sl., o vodenim znakovima za rukopise starije od 1600. g., o karakteristikama uveza, o porijeklu i vremenu nabavke rukopisa te o literaturi koja se odnosi na pojedine rukopise.

U trećem dijelu opisa sadržaju prethodi naslov rukopisa koji često nije bilo lako odrediti, osobito kad su u pitanju bili zbornici različitog štiva. U tom slučaju autor je postupao tako da je formirao opisni naslov kojim je obuhvatio, koliko je najviše mogao, glavni sadržaj kodeksa npr. *Liturgisch-patristisch-moralische Sammelhandschrift* ili *Psalterion mit liturgischen Supplementen* i sl. U svezi sa smještajem naslova moglo bi se ovdje postaviti sasvim praktično pitanje: ne bi li bilo bolje i korisnije da je naslov istaknut na samom početku opisa? Na taj bi način bio uočljiviji početak svake nove jedinice, a time olakšano i snalaženje

u opisima, osobito kad je riječ o rukopisima koji su literaturi poznatiji po svom naslovu nego po signaturi ili nalazištu.

Što se sadržaja rukopisa tiče, on je donesen u takvoj formi da se iz samog kataloga može o njemu dobiti što više potanjih informacija. U tu svrhu izdvojena je iz rukopisa svaka tekstovna cjelina koja je zatim identificirana i stavljena pod odgovarajući latinski ili njemački naslov. Za fragmente i neke važnije tekstove donesen je također opširniji incipit, a po potrebi i desinit, i to za glagoljske i ćirilske tekstove u latiničkoj transliteraciji.

Glagoljski rukopisi podijeljeni su u Birkfellnerovu katalogu (str. 43—73) prema sadržaju na misale (1—6), brevijare (7—13), biblijske spise (14—15) i varia (16—19). Među njima nalazi se nekoliko veoma vrijednih cjelovitih rukopisa i starih fragmenata, kao npr. Ročki i Novakov misal, brevijar Vida Omišljanina, znameniti Bečki listići, odlomak Marijinskog evanđelja i Kločeva glagoljaša, Fraščićeve psaltir i drugo. Njihovu opisu posvećeno je razmjerno dosta prostora, a veće pojedinosti mogu se saznati iz vrlo iscrpno citirane literature. U katalog su također uključeni i novopronađeni glagoljski fragmenti od kojih su neki ovdje prvi put obrađeni.

U drugom dijelu kataloga (str. 74—421) opisani su ćirilski rukopisi, njih ukupno 214. O raznolikosti njihova sadržaja, koji se kreće od biblijskih, patrističkih, teoloških, liturgijskih, pravnih i drugih spisa do zbornika raznog sadržaja, dovoljno govori broj od 26 naslova pod kojima je grupirana cjelokupna građa. Opisani rukopisi pretežno su iz 16—18. st., nešto manje ih je iz 14—15. st., iz 12—13. st. je samo jedan liturgijski zbornik ruske redakcije (II/141), iz 13—14. st. dva liturgijska rukopisa, a 4 ih je čak iz 19. st., među kojima je i Karadžićev autograf njegova prijevoda Novog zavjeta (II/128). Ti su rukopisi najvećim dijelom srpske redakcije crkvenoslavenskog jezika, priličan ih je broj ruske redakcije, a samo nekoliko ih je na modernim jezicima, od čega je jedan poljički fragmenat od 6 listova hrvatsko-talijanskog rječnika iz 16. st. (II/212) na hrvatskom jeziku.

Svoj katalog obogatio je autor vrlo iscrpnim i izvanrednim indeksima, razrađenim za glagoljske (str. 422—435) i ćirilske rukopise (str. 436—540) napose. Ti indeksi uvelike olakšavaju snalaženje u samom katalogu i korištenje opisane građe u razne znanstvene svrhe.

Na kraju kataloga dodao je 16 snimaka pojedinih stranica iz važnijih glagoljskih i ćirilskih rukopisa, od kojih 4 u boji.

Ovo je djelo bez sumnje plod dugotrajnog i sistematskog istraživačkog rada. Njime su otvorene široke mogućnosti proučavanja obilja građe koja je ovdje iznesena na vrlo pregledan i pristupačan način. Naravno, da bi uvijek moglo biti govora o prikladnosti ovog ili onog rješenja, no jedina stvarna primjedba odnosila bi se na sistem obradbe bilježaka. Autor se, naime, vodeći očito računa o njemačkom čitaocu, odlučio da bilješke ne donosi u cijelosti na jeziku originala, već da na njemačkom u obliku regista prenese njihov sadržaj. Time se upustio u vrlo delikatan i za jednog Neslavena pun opasnih zamki posao iz kojeg su proizašle neke omaške u vezi s historijom rukopisa. Tako je

npr., očito na osnovi bilješke iz Novakova misala koja kaže da je knez Novak »v' to vr(ě)me budući knez na Ugrih' šol'gov'ski. a v Dalmacii nin'ski« prepisao misal (*napisah' te knjige*), autor pogrešno zaključio da je mjesto prijepisa, koje zapravo nije utvrđeno, bio Nin (str. 43).

Na sličan je način bilješka iz Ročkog misala, prema kojoj je pop Grgur iz Senja, poznat kao knjigoveža, ponovno uvezao misal crkve sv. Bartolomeja u Roču za vrijeme župnikovanja Ilije iz Bribira i Šimuna Greblića, dobila u Birkfellnerovoj interpretaciji drugi smisao. Birkfellner je, naime, što nije nipošto čudo za jednog stranca koji ne poznaje sve nijanse hrvatskog jezika, originalno »prevezah'« od glagola prevezati (= preuvezati, ponovno uvezati) shvatio kao »prevezoh« prema glagolu prevesti, prenijeti, pa je dosljedno tome zaključio da je Grgur Senjanin bio prenosilac (Überbringer) misala u Roč, gdje ga je predao spomenutim svećenicima, odnosno kupac ili posrednik pri kupnji (Kaufvermittler, Käufer) rukopisa (str. 51).

Nekoliko neznatnih pogrešaka potkralo se, koliko smo to mogli konstatirati, u transkripciji i razrješavanju kratica u glagoljskim tekstovima, što je uostalom teško zamjeriti autoru kojemu glagoljica nije predmet prvenstvenog znanstvenog interesa, posebice kad se radi o kurzivu koji čak dobrim poznavateljima glagoljskog pisma može katkad predstavljati izvjestan problem pri čitanju. Tako npr. u bilješki iz Ročkog misala (str. 51) čitamo »po vsim (!) svitu«, a ne »po vsim svetu«, odnosno »kapitan rašprški«, a ne »kapetan rašprški«. Kratice pak psmi odnosno psmъ treba pravilno razriješiti kao ps(al)mi, a ne p(ě)smi (str. 45) i ps(ala)mъ, a ne p(ě)smъ (str. 53).

Što se načina obradbe sadržaja rukopisa tiče, možemo samo požaliti, da autor, vjerojatno zbog ograničenja prostora, nije, za sve rukopise podjednako, donosio incipite pojedinih tekstova. Incipiti su, naime, izvor prve informacije o sadržaju određenog teksta koji bi npr. mogao interesirati jednog tekstologa, a o kojemu, na žalost, ne možemo ništa saznati, osim ako se ne radi o biblijskom tekstu, iz samog navoda da neki rukopis sadrži čitanja za pojedine blagdane i sl.

U posebnu pohvalu autoru treba također istaći da su u katalogu, gdje god je bilo moguće, identificirana osobna imena i poblize locirana manje poznata mjesta, kojih se imena javljaju u bilješkama, što je bez sumnje zahtijevalo od autora posebne studije i izvrsno poznavanje, kako određene topografije, tako i crkvene i svjetovne povijesti izvjesnog razdoblja.

Ako na kraju izuzmemo neke manje nedostatke ovog kataloga, koje smo ovdje iznijeli u cilju usavršavanja eventualnog drugog izdanja i koji nipošto ne umanjuju vrijednost samog djela, možemo zaključiti da se u ovom slučaju radi o izuzetno značajnom doprinosu slavistici i vrijednom znanstvenom ostvarenju. Birkfellnerov katalog predstavlja također veliki izdavački pothvat, za koji je puno razumijevanje pokazala Austrijska akademija znanosti, uvrstivši ga u svoju seriju Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung, u kojoj je katalog izišao kao XXIII svezak serije.

Biserka Grabar

SLOVO

27

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG INSTITUTA U ZAGREBU

ZAGREB 1977

S L O V O

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG INSTITUTA
»SVETOZAR RITIG«

Izlazi 1 put godišnje

UREDNIŠTVO: 41103 ZAGREB, DEMETROVA 11

BR. 27

Urednički odbor:

ANICA NAZOR,
MARIJA PANTELIĆ, JOSIP TANDARIĆ

Glavni i odgovorni urednik:

ANICA NAZOR

Korektori:

ALOJZ JEMBRIH, JASNA VINCE

Tisak: Štamparski zavod »Ognjen Prica«, Zagreb, 1978.